

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Plevna

Издание Publication	Кризите като катарзис – политически, социални и културни измерения на екстремните ситуации в историята Crises as catharsis – political, social and cultural dimensions of extreme situations in history
Том / година Volume / year	I / 2022
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Plevna, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Гл. ас. д-р Стоян Николов Stoyan Nikolov, Chief Assistant, PhD
Институция Affiliation	Военна академия „Георги Раковски“ Rakovski National Defence College
Заглавие Title	КРИЗАТА В 9-А ПЕХОТНА ПЛЕВЕНСКА ДИВИЗИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 1913 Г. THE CRISIS IN 9-TH PLEVNA INFANTRY DIVISION IN THE SUMMER OF 1913
Страници Pages	173-191
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-1-173/

КРИЗАТА В 9-А ПЕХОТНА ПЛЕВЕНСКА ДИВИЗИЯ ПРЕЗ ЛЯТОТО НА 1913 Г.

Гл. ас. д-р Стоян Николов

Военна академия „Георги Раковски“

Резюме: 9-а пехотна Плевенска дивизия през лятото на 1913 г. изпада в кризисна ситуация в резултат на войнишки бунтове, грешки на командването, забрана да се стреля срещу нахлулите в царството румънски войски, и понижен боен дух. В резултат на това дивизията губи голяма част от личния си състав, който се предава на румънските войски или е заловен. След амнистията кризата, засягаща хиляди семейства, е успешно преодоляна и тези войници участват и в Първата световна война.

Ключови думи: 9-а пехотна Плевенска дивизия, криза, генерал Радой Сираков, амнистия.

През пролетта на 1913 г. България, въпреки победите на бойното поле в хода на Първата балканска война, влошава отношенията си със съюзниците Сърбия, Гърция и Черна гора, а Османската империя, въпреки сключения Лондонски мирен договор на 17 май 1913 г., не демобилизира частите си в Източна Тракия. Румъния е недоволна от Петербургския арбитраж и открито заявява желанието си да владее Южна Добруджа при назряващия нов конфликт на Балканите.

9-а пехотна Плевенска дивизия през Балканската война първоначално е към 3-та армия и воюва при Чаталджа, а при атаката на Одрин е в състава на 2-ра армия.¹

През май 1913 г. 9-а пехотна Плевенска дивизия се придвижва с параходи от Мидия до Варна, а оттам – с влак до района на Фердинанд (днес Монтана – бел. авт.). Превозът е тягостен, като на гарите с дни чакат близки на войниците, за да се видят, а в много случаи ешелоните ги подминават или правят малки почивки. Броженето се засилва и на 25 – 27 май избухват войнишки бунтове в 33-ти пехотен Свищовски и 34-ти пехотен Троянски полк на гара Бойчиновци, които са овладени без жертви от командния състав.

Атаката на сръбските и гръцките позиции от 4-та и 2-ра армия на 16 – 17 юни е прекрасен повод за доскорошните съюзници да започнат

¹ Вж. подр. Българската армия в Първата балканска война 1912 – 1913 г. Енциклопедичен справочник. София: Св. Георги Победоносец, 1997; Ранчев, Калин. Битката при Одрин – отражение в развитието на българското военно дело и изкуство. Военен журнал, 2020, № 1 – 2, с. 122 – 133.

война с България, като тя е принудена да воюва срещу превъзхождащите по численост сръбски, черногорски и гръцки войски. В следващите седмици сред военните противници на царството се нареждат и Румъния и Османската империя.

1-ва армия, командвана от генерал-лейтенант Васил Кутинчев, в чийто състав е включена 9-а пехотна Плевенска дивизия, действа северно от Стара планина срещу сръбските части, успешно напредва на сръбска територия и е въпрос на дни да прекъсне сръбските комуникации към Македония, като постави в критична ситуация сръбските армии там, лишавайки ги от доставки на оръжие, муниципалитет и провизии.

Румъния мобилизира за настъпление срещу България почти петстотинхилядна армия, разделена на Дунавска армия и 5-и корпус. Цел на Дунавската армия е разгром на дясното крило на българската армия с помощта на сръбската армия и завладяване на столицата София, с което се цели приключване на войната. В авангарда на армията е предвидено да действат 1-ва и 2-ра кавалерийски дивизия. 5-и корпус трябва да завладее Южна Добруджа, тоест има второстепенна военна задача, но трябва да гарантира териториалното разширение на Румъния до линията Тутракан – Балчик.²

На 27 юни 1913 г. заявявайки, че войната вече е започната от българските атаки, румънският крал Карол заповядва нападение. Последва румънска нота за скъсване на дипломатическите отношения. На 28 юни 1913 г. са официално прекъснати дипломатическите отношения с Румъния и защитата на румънските поданици в България е поета от италианската дипломация. Румънски войски навлизат в Южна Добруджа.³

След новината, че на следващия ден Румъния нахлува в България, в дневниците за военните действия на 27 юни 1913 г. на българската Главна квартира е взето решение да не се стреля срещу румънските войски, а на 2 юли 1913 г. тя изпраща на командващия 1-ва армия телеграма с известието, че румънците са минали Дунава при с. Рахово (днес Оряхово – бел. авт.). За да съхрани тила си, той трябва да оттегли повечето си части към Берковския и Арабаконашкия проход. Заповядва Видинският и Белградчишкият гарнизон да се отбраняват упорно срещу сърбите, а срещу румънците да се оттеглят без съпротивление.⁴

Авангардната 1-ва румънска кавалерийска дивизия на 2 юли преминава Дунав и според разчетите на 4 юли трябва да достигне Фердинанд, но е задържана след престрелка с българска застава край с. Люта

² Междусъюзническата война 1913 г. София: Държавно военно издателство, 1963, с. 170 – 173; Прокопиев, Анатолий. Свищовци. Бойният път на 33-ти пехотен Свищовски полк. Б.м.: Димант, 2018, с. 72 – 85.

³ Военни известия, 29 юни 1913; Марков, Георги. Българското крушение 1913 г. София: БАН, 1991, с. 118, 122; Ганчев, Александър. Междусъюзническата война 1913 година. София: Христо Г. Данов, 1940, с. 169.

⁴ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 126, л. 225, 229.

и гара Бойчиновци. Затова кавалеристите влизат във Фердинанд на 5 юли 1913 г.⁵

На 4 юли 1913 г. помощник-главнокомандващият генерал Радко Димитриев изпраща твърде бърза телеграма № 6378 със заповед до командващия 1-ва армия и началника на 9-а пехотна Плевенска дивизия генерал-майор Радой Сираков частите да се оттеглят, без да произведат нито един изстрел против румънците.⁶ По този начин българските войски са изправени пред невъзможния избор да отстъпват, без да се отбраняват срещу противостоящия противник. Така сред причините за разпадането на частите на 9-а дивизия може да се причислят и деморализиращите заповеди на командването.

В дневника на 1-ва дружина от 4-ти полк за късния следобед на 4 юли 1913 г. е записано, че половината от войниците, както и от 3-та дружина и от 34-ти полк, са потеглили без заповед към Фердинанд. Там те се предават на румънските войски и се разотиват по домовете си.⁷

Според рапорт на генерал Сираков към 4 юли 1913 г. частите от дивизията са разпръснати на над 100 километра. След разпорежданията на щаба на Действащата армия тя е принудена да спре успешното си настъпление в Сърбия и да отстъпи. При това две-три дружини са принудени да бъдат неин ариергард, както и на 5-а дивизия при отстъплението срещу сърбите. Генералът определя това като „безумни разпореждания“⁸.

Към 5 юли 1913 г. от оставените в района на Белоградчик отделни дружини от 17-и, 33-ти и 34-ти полк, всички от 9-а дивизия, и от пристигналите от Видин три опълченски дружини се създава Белоградчишкият отряд.⁹

Командващият 1-ва армия донася в Главната квартира обезпокоителната новина за бунтове в 4-ти 17-и полк, които заплашват да се предадат. По-късно тя получава и мрачната новина за предаването без съпротива на румънската кавалерия край Фердинанд на 4-ти и 34-ти полк, две полски и една планинска батареи, както и за пленяването на началника на 9-а дивизия.¹⁰

Поради факта, че бунтовниците поставят около една рота да не пропуска отстъпващите обози на дивизията през Беглишкия мост, „ня-

⁵ Междусъюзническата война 1913 г. София, 1963, с. 171.

⁶ ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а.е. 2252, л. 12. За българското Главно командване вж. подр. Марков, Георги. Правата и отговорностите на българското главно командване в Междусъюзническата война. Военноисторически сборник, 1983, № 2, с. 50 – 61.

⁷ ДВИА, ф. 340, оп. 2, а.е. 13, л. 12.

⁸ ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а.е. 2252, л. 1 – 8.

⁹ Междусъюзническата война 1913 г. София, 1963, с. 141.

¹⁰ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 126, л. 232, 233.

кои от полковите обози и кухни останаха по левия бряг на Огоста и попаднаха в плен“¹¹.

До обед на румънците във Фердинанд се предават всички бунтуващи се от 4-ти и 34-ти полк, които са разоръжени, оставят униформите си и са разпръснати.¹² Според очевидци румънците принуждават метежниците да захвърлят войнишкото си облекло, и ги пращат да си търсят цивилно облекло.¹³

Опитите на началника на дивизията сутринта да прекрати бунта на около 1200 души, са затруднени от настъпващата румънска кавалерия към моста южно от Фердинанд. Генерал Сираков е придружен от щаба си от около 50 – 60 офицери, подофицери и войници на коне. Той изпраща към румънския началник като парламентър подпоручик Кодов с тръбач. Според командира на румънския конен полк полковник Гречану българските офицери трябва да отидат във Фердинанд при неговия командир генерал Богдан.¹⁴

Началникът на 9-а дивизия и щаба му при влизането си в града са посрещнати на централния площад от строената в конен строй 1-ва румънска конна дивизия. След влизането на групата в къщата, където е щабът на румънската дивизия, генерал Сираков е поканени от генерал Богдан на разговор. След него българският щаб разбира, че е попаднал в своеобразно пленничество, а румънският генерал чака нареждане от началството си.

Вечерта на 5 юли 1913 г. командващият 1-ва армия съобщава на помощник-главнокомандващия, че началникът на 9-а дивизия с щаба си все още не са освободени.¹⁵

Според началника на 9-а дивизия на 5 юли 1913 г. генерал Богдан му заявил, че те не са „военнопленници“, но не могат да бъдат освободени без разрешението на румънския главнокомандващ. Щабът на дивизията е настанен в квартири, разполага с оръжието си и е свободен в чертите на града. Отговорът на румънската главна квартира относно тях е, че трябва да бъдат изпратени при нея в Корабия.¹⁶

По някои оценки при бунта и предателството в 1-ва бригада на 9-а дивизия са се предали 6000 войници с 12 оръдия. В румънските вестници е провъзгласена „бляскава победа“ на румънски ескадрон, който настигнал и пленил офицерите от бригадата – един генерал, четирима

¹¹ Пак там, ф. 322, оп. 2, а.е. 8, л. 26.

¹² ДВИА, инв. № 3459 (ръкопис). Венедиков, Йордан. Войната между България и другите балкански държави през 1913 г. Т. IV. Военните действия на 5 и 6 юли, л. 217 – 218, 226.

¹³ ДВИА, ф. 48, оп. 5, а.е. 16, л. 483.

¹⁴ ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а.е. 2252, л. 8 – 9.

¹⁵ ДВИА, инв. № 3459 (ръкопис). Венедиков, Йордан. Войната между България и другите балкански държави през 1913 г. Т. IV, л. 254, 377.

¹⁶ ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а.е. 2252, л. 9.

полковници и 14 други офицери. Командирът на 1-ва конна дивизия генерал Богдан е награден.¹⁷

Причините за деморализацията на частите от 9-а дивизия са няколко. Още преди избухването на Междусъюзническата война частите се бунтуват.¹⁸ Според реляцията на генерал Кутинчев сред войниците има агитации от „крайните течения в страната“. След започването на войната, въпреки успешното настъпление в Сърбия, 1-ва армия отстъпва по заповед. Така тя е принудена два пъти да преодолява Стара планина, като 9-а дивизия извършва марша пеша. Отбелязва се, че и „значителното число румънски елемент я изложи на голям позор“ край Фердинанд.¹⁹

Шифрована телеграма на генерал Кутинчев до помощник-главнокомандващия от 6 юли 1913 г. уточнява състава на заловения от румънците щаб на 9-а дивизия – началник на дивизията е генерал-майор Сираков, началник-щаб – полковник Стойков, командир на 2-ра бригада – полковник Попов, негов началник-щаб – майор Рачев, командир на 4-ти Плевенски полк – полковник Киряков, командир на 9-и артилерийски полк – полковник Каданов, и дивизионния лекар – санитарен подполковник Петров. Заедно с тях са задържани стражари, конни ординарци и велосипедисти.²⁰

Румънски разезд на 6 юли следобед пленява в с. Боровци няколко останали болни войници и ги отправя към Фердинанд.²¹

На 6 юли 1913 г. от Берковица генерал Кутинчев заповядва на командира на 34-ти пехотен Троянски полк полковник Георгиев, поради силното намаление на частите на дивизията, да сформира от тях сборна бригада, чиято задача трябва да бъде отбраната на Берковския проход.²² Той съобщава на помощник-главнокомандващия, че от 4-ти полк налице са две дружини и половина, от 34-ти полк – една дружина, и че от 33-ти полк има „много избягали“.²³

Със заповед по 34-ти полк № 12 от 6 юли 1913 г. командирът на полка започва да взема мерки срещу бунтовниците. Съгласно §12 от заповедта се предават на съд трима войници, взели участие в бунта на 4 юли 1913 г. Те са се опитали да заставят полка да се предаде на румънските войски във Фердинанд, но са заловени.

¹⁷ ДВИА, инв. № 3459 (ръкопис). Венедиков, Йордан. Войната между България и другите балкански държави през 1913 г. Т. IV, л. 172.

¹⁸ Велева, Мария. Войнишките бунтове през 1913 г. Исторически преглед. 1958, № 1, с. 14 – 17.

¹⁹ ДВИА, инв. № 3459 (ръкопис). Венедиков, Йордан. Войната между България и другите балкански държави през 1913 г. Т. IV, л. 258 – 263.

²⁰ ДВИА, ф. 48, оп. 5, а.е. 16, л. 484.

²¹ ДВИА, инв. № 3459 (ръкопис). Венедиков, Йордан. Войната между България и другите балкански държави през 1913 г. Т. IV, л. 232 – 233.

²² ДВИА, ф. 48, оп. 5, а.е. 16, л. 483 г.

²³ ДВИА, инв. № 3459 (ръкопис). Венедиков, Йордан. Войната между България и другите балкански държави през 1913 г. Т. IV, л. 27 – 28.

Не бяха открити документи, датирани от месец юли 1913 г., които да посочват съвкупно или по полкове броя на предадите се на румънските войски офицери и войници от 9-а дивизия. Условно може да се отнесе след 6 юли 1913 г. заповед по 34-ти пехотен Троянски полк № 13 от 1913 г. Според приложения към нея подробен именен „[...] Списание на чиновите, които се присъединиха към бунтовниците на 4-ти юли 1913 год. и се предадоха на Румънските войски в гр. Фердинанд“ са отбелязани общо така пленени 1938 души.²⁴

Във Фердинанд задържаният щаб на 9-а дивизия, след заповед по телефона, разбира, че трябва да бъде отведен към Рахово. Въпреки енергичните протести на генерал Сираков, че България не воюва с Румъния и съответно не могат да бъдат третирани като пленници, офицерите са качени на камиони и отведени в Рахово. След това с параход са изпратени на румънския бряг при щаба на румънската армия. В Корабия началникът на 9-а дивизия разговаря с началник-щаба на румънската армия генерал Авереску, според когото „няма да бъде никаква слава“ да задържат български генерал.²⁵

Настъпващите румънски войски на 6 юли 1913 г. преустановяват похода си към София, а на 8 юли румънското правителство известява българското, че прекратява военните действия. Въпреки това отделни румънски части продължават придвижването си на юг. Те достигат линията Петрохански проход – Саранци – Златица – Ловеч.²⁶

Преди обед на 8 юли 1913 г. част от 33-ти полк отива и се предава на румънците при моста край чифлик Комарово. Около 1500 души, заедно с артилерията и картечния взвод, се оттеглят, а генерал Сираков от Корабия изпраща телеграма до щаба на Действащата армия, с която иска постъпки за освобождаването на щаба на дивизията, защото са парламентъори, а не военнопленници.²⁷

Вечерта на 8 юли 1913 г. командващият 1-ва армия съобщава на помощник-главнокомандващия, че от 33-ти полк са се обособили две групи – едните отказват да се предадат, а другите около 600 души са се предали на румънските войски.²⁸

След кратка престрелка между новосформирания Белоградчишки отряд и настъпващите сръбски части, на 8 юли 1913 г. отрядът се разпада. Опълченските части се разбягват, а частите от Плевенската дивизия се оттеглят безредно към Видин. На следващия ден сръбските войски влизат в Белоградчик, където се свързват с румънските войски.²⁹

²⁴ ДВИА, ф. 351, оп. 1, а.е. 29, л. 103 – 104, 107 – 138.

²⁵ ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а.е. 2252, л. 8 – 10.

²⁶ Междусъюзническата война 1913 г. София, 1963, с.172.

²⁷ ДВИА, ф. 322, оп. 2, а.е. 8, л. 28.; ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а.е. 2252, л. 13 – 16.

²⁸ ДВИА, инв. № 3459 (ръкопис). Венедиков, Йордан. Войната между България и другите балкански държави през 1913 г. Т. IV, л. 281 – 282.

²⁹ Междусъюзническата война 1913 г. София, 1963, с. 141.

Отбранявалите в началото на юли 1913 г. позициите при Белоградчик и прохода Свети Никола 1-ва и 2-ра Ломска опълченска, 1-ва Видинска опълченска, 1-ва дружина от 17-и полк и 4-та дружина от 34-ти полк, и две роти от 33-ти полк предприемат отстъпление. Войниците са деморализирани. Слухове за нападение на сръбска кавалерия довеждат до паника. На 9 юли колоната пристига при Акчар. При заповедта за отиване към Видин 4-та дружина се разбунтува. Само дружината от 17-и полк и видинските опълченци с повечето офицери изпълняват заповедта. Офицерите и войниците от 4-та дружина, с артилерията и обоза от Белоградчишкия гарнизон, както и част от опълченците тръгват за Лом. Там се предават войниците от 4-та дружина на 34-ти полк и артилеристите. Част от опълченците се разбягват по родните си села. На 10 юли повечето офицери, конвоирани от свои войници срещу евентуално сръбско нападение, доброволно се предават на румънските части в Рахово. На 11 юли подполковник Черковски и капитан Щетимски са пленени по пътя Лом – Козлодуй и са изпратени в Рахово. Според сведения от командира на 4-та дружина тя е в състав от 12 офицери, 56 подофицери и 945 войници при Белоградчишките боеве. От тях се завръщат с оръжието си в Ловеч едва един офицер, 9 подофицери и 24 войници.³⁰

На 9 юли 1913 г. частите на новосформираната сборна бригада от наличните войници и офицери от 9-а дивизия наброяват: 33-ти полк – 1600, 34-ти полк – 1200 войници.³¹

През деня щабът на 9-а дивизия е освободен от генерал Авереску, който им дава открито писмо за свободно преминаване през румънските предни части. С катер те отпътуват към Лом, където ги предупреждават за близка сръбска кавалерия. За да избегнат попадане в сръбски плен, те се връщат в Бекет и на 10 юли 1913 г. от Рахово с румънски офицер и автомобили отпътуват за Берковица.³²

От Русе съобщават за докарани в Гюргево 37 офицери и войник, заловени от румънците при Фердинанд.

На 11 юли 1913 г. при с. Рахово се предава на румънците дружинният обоз на 4-та дружина от 34-ти полк, която се разбунтува при прохода Свети Никола в предходните дни, като румънското комендантство разпуска предалите се войници да отидат по домовете си, а офицерите задържа до 13 юли, когато ги освобождава.³³

На 12 юли 1913 г. вечерта завърналият се от румънски плен щаб на 9-а Плевенска дивизия пристига в София от Берковица. На следващия ден генерал Сираков и неговият щаб отпътуват за Самоков при своите

³⁰ ДВИА, ф. 991, оп. 4, а.е. 27, л. 1 – 4, 118.

³¹ Пак там, ф. 322, оп. 2, а.е. 8, л. 29.

³² ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а.е. 2252, л. 10.

³³ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 133, л. 352; ф. 991, оп. 4, а.е. 12, л. 221; а.е. 27, л. 147 – 149.

части, „завърнали се от Румъния, гдето бяха задържани, временно, макар и незаконно, като пленни“³⁴.

На 14 юли 1913 г. румънските части при Петрохан поставят постове, които не допускат в румънското разположение болни и ранени български войници, понеже се боят от разпространение на холера.³⁵ На практика страхът от пренасяне на холера от българските войници сред румънските допринася за по-малък брой пленени българи.

През деня разпуснатите с билети офицери, бивши пленници в Рахово, са отново пленени при с. Ставерци от румънски постове. След техен отказ да попълнят декларации, че няма да воюват срещу румънци, сърби и гърци, са изпратени към Плевен. На 16 юли са препратени към Червен бряг. Там отказват пред румънския престолонаследник да подпишат декларация, и са изпратени с влак за Румъния. От 17 юли са задържани в румънския град Търговище до сключването на Букурещкия мир. След това са изпратени за Русе.³⁶

Румънските кавалерийски дивизии, въпреки уверенията за прекратяване на военните действия, продължават марша си на юг. 1-ва кавалерийска дивизия достига на 10 юли 1913 г. Клисура. 2-ра кавалерийска дивизия, подсилена с пехотна бригада, достига Саранци, а на 15 юли влиза в Пирдоп. На следващия ден кавалерийски полк заема Панагюрище и разезди достигат Пазарджик.³⁷

Според сведение от Букурещ от 18 юли 1913 г. румънският крал Карол е взел решение всички български пленници да бъдат освободени под честна дума, че няма да воюват срещу Румъния³⁸, а началникът на Плевенската дивизия генерал Сираков предлага на командващия 2-ра армия „да се извести на всички войници, които невинно бяха пленени от румъните и пуснати на свобода по домовете си, да се явят в частите на дивизията в Мехомия в най-скоро време“³⁹. По това време при Мехомия пристигат около 700 – 800 души от 4-ти и 34-ти полк, които са се предали на румънците, но разкаjali се по домовете си, се отправят към Южна България.⁴⁰ В свидетелските си показания генерал Сираков определя на около 1000 души броя на освободените от румънците, които се завръщат при Мехомия в частите си.⁴¹

На 24 юли 1913 г. генерал Сираков нарежда на началника на Пловдивската дивизионна област формираните команди от войници от 9-а дивизия да се изпращат от Пловдив към Мехомия. Съобщава му за

³⁴ ДВИА, ф. 322, оп. 2, а.е. 8, л. 31; ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а.е. 2252, л. 10 – 11.

³⁵ ДВИА, инв. № 3461 (ръкопис). Венедиков, Йордан. Войната между България и другите балкански държави през 1913 г. Т. VI. Военните действия от 11 до 15 юли, л. 231.

³⁶ ДВИА, ф. 991, оп. 4, а.е. 27, л. 149 – 150.

³⁷ Междусъюзническата война 1913 г. София, 1963, с. 172.

³⁸ Пијемонт, бр. 196, 18 юли 1913.

³⁹ ДВИА, ф. 322, оп. 2, а.е. 33, л. 140.

⁴⁰ ЦДА, ф. 313к, оп. 1, а.е. 2252, л. 11.

⁴¹ ДВИА, ф. 991, оп. 4, а.е. 26, л. 1 – 2.

пристигнала команда от 226 души и иска да се известява има ли още такива групи и в какъв състав. Същия ден генералът заповядва поверените му части радушно да приемат команди от неволните пленници от частите на дивизията, които след освобождението от румънците се придвижват към своите части. Такава сборна команда от 226 души от 4-ти и 34-ти полк е пристигнала в Мехомия от Пловдив.

На следващия ден началникът на 9-а Плевенска дивизионна област генерал-майор Пеев от Габрово известява началника на 9-а дивизия, че има разпореждане на щаба на Действащата армия да се изпращат всички команди в разпореждане на началника на 2-ра армия, а не направо в дивизията. Пита не трябва ли изрично нареждане от щаба, за да няма недоразумения. На 26 юли генерал Сираков прави такива постъпки пред щаба на Действащата армия и известява генерал Пеев за това. Моли дотогава те да се изпращат направо при щаба на дивизията, като се известява предварително какви команди и в какъв състав се изпращат. Изисква да се известят „всички неволни пленници“, да достигнат в най-скоро време частите си в Мехомия, иначе „ще се преследват като дезертьори“.

На 27 юли 1913 г. командирът на 9-а пионерна дружина майор Кабакчиев е известен от началника на 9-а дивизия за очакваното пристигане от Пловдив на около 700 войници от частите на дивизията. Заповядва му се да ги разпредели по полковете. В този ден майорът докладва за 15 пристигнали войници от 34-ти полк, изпратени по частите.

Генерал Сираков съобщава на майор Кабакчиев и на дивизионното интендантство на 28 юли 1913 г., че от Плевенската дивизионна област към Мехомия са изпратени многобройни команди. В периода между 15 юли и 27 юли изпратените чрез подобни команди надхвърлят 1100 души. През същия ден подпоручик Сербезов докладва на началника на дивизията, че е пристигнал в Мехомия начело на сборна дружина от 9-а дивизионна област. От Пловдив питат на 28 юли 1913 г. генерала дали да изпращат събраната команда от 400 души без оръжие към Мехомия.

На 29 юли 1913 г. от Пловдив изпращат към 9-а дивизия сборна команда от 366 войници от 4-ти и 34-ти полк, а от Габрово началникът на Плевенската дивизионна област съобщава на 30 юли за изпратени две големи команди на 28 юли от общо около 430 души и за команда начело с фелдфебел Петков с 234 души, пратена на 30 юли. Уточнява, че съгласно телеграма от щаба на Действащата армия повече команди няма да изпраща. Съответно генерал Сираков на 31 юли 1913 г. от Лъджане съобщава на началника на 2-ра Пловдивска дивизионна област вече да не се изпращат никакви команди.

На 5 август 1913 г. генерал Пеев от Севлиево пита генерал Сираков как да се процедира с войниците, събрани в допълнителните части, понеже са 2 – 3000 души, а съгласно телеграмата на щаба на Действащата армия демобилизацията трябва да се извърши в Пловдив. Отговорът е войниците от 34-ти до 37-и набор да се изпратят в Пловдив, а останалите да се демобилизират в Севлиево, като това се отбележи.⁴²

Признак на сравнително добрите отношения между България и Румъния е бързата ратификация на мирния договор от румънска страна на 7 август 1913 г., както и желанието за възстановяване на дипломатическите отношения, считано от 17 август 1913 г.⁴³ На 19 август 1913 г. румънските войски започват да напускат Свищов и Никопол. На 20 август 1913 г. те развалят временните мостове, които са изградили при двата града.⁴⁴

В Хасково на 21 август 1913 г. със Заповед № 4500 генерал Сираков заповядва на военния следовател при дивизията да произведе предварително дирене по вълненията в 4-ти и 34-ти полк на 4 и 5 юли 1913 г. и по предаването на румънските войски. В същия документ ръкописно е записано, че са избягали от 4-ти полк 1066 души, от 34-ти полк – 1884, от 33-ти полк – 1041, и от 17-и полк – 609, или общо 4600 души.⁴⁵

На следващия ден началникът на 9-а дивизия заповядва да се изпрати от всеки полк по един войник с юридическо или подобно образование за секретарска работа при военния следовател на дивизията.⁴⁶ Тази заповед недвусмислено подсказва, че той е претоварен с работа и му е необходима извънредна помощ.

Генерал Сираков на 25 август 1913 г. с № 4565 изпраща до военния следовател при дивизията приложени два списъка на войниците от 4-ти и 34-ти полк, „които са се бунтували и предали на румънците“, за използване при предварителното дирене по вълненията от 4 и 5 юли 1913 г.⁴⁷

На 14 септември 1913 г. с височайша заповед началникът на 9-а дивизия генерал Сираков е преназначен за началник на Главното ин-

⁴² Пак там, ф. 322, оп. 2, а.е. 33, л. 209 – 211, 215 – 218, 230, 231, 237, 238, 254, 313, 314, 375, 498, 499.

⁴³ Матеева, Мария, Христо Тепавичаров. Дипломатически отношения на България 1878 – 1988. София: БАН, 1989, с. 234.

⁴⁴ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 126, л. 260 – 261.

⁴⁵ Пак там, ф. 991, оп. 4, а.е. 22, л. 224.

⁴⁶ Пак там, ф. 322, оп. 2, а.е. 34, л. 252.

⁴⁷ Ръкописно е записано, че от 4-ти полк са 956 души, от 34-ти полк 1945, или общо 2901 души. При преглед на приложените списъци обаче се открива, че в списъка на 4-ти полк, който съдържа 1066 номера има прескачане в номерацията и са извадени 102 подофицери, тоест реалният брой на предалите се от полка според данните от списъка е 1 058 войници и подофицери. В списъка на 34-ти полк, който се състои от множество отделни списъци по роти и команди са сумирани числата 1 884 и 61, така най-вероятно е отразен общия брой от 1 945 войници и подофицери. Тоест броят на предалите се от 4-ти и 34-ти полк при Фердинанд според тези списъци е 3003 души. Вж. подр. ДВИА, ф. 991, оп. 4, а.е. 22, л. 37 – 96.

тендантство.⁴⁸ Това поражда характерен отзвук сред българската общественост. В заглавната статия на „Пряпорец“ „Генерал Бояджиев оправда ли надеждите на армията?“ се пита дали назначението на генерал Сираков за началник на Главното интендантство е правилно. За вестника новият началник „е ония печален герой, който с целия си щаб, с бригадни и полкови командири се предаде на румъните и те бяха разкарвани из румънските градове на показ, като мечки“.⁴⁹

Българската легация в Букурещ на 23 ноември 1913 г. съобщава, че относно запитването от септември 1913 г. за задържан пленник в с. Обършия, окръг Бъкау, е получила уверения от румънското правителство, че всички пленници са освободени. Легацията предполага, че той е дезертър.⁵⁰

Със заповед по 34-ти полк № 48 от 8 декември 1913 г. се предава за съдене в Русенския военен съд запасния редник Стоев от село Търхово, Севлиевска околия, за това, че на 4 юли 1913 г. при отбраната на Белоградчишката крепост е избягал, разпространявал е слухове, други войници са го последвали и се е предал на румънците, което е наказуемо според статия 160 от Военнонаказателния закон. След като е пуснат на свобода от румънските войски, той бяга зад граница в Румъния и се завръща през Никопол на 16 ноември 1913 г.⁵¹

В защита на хилядите войници, които са осъдени или чакат своите присъди за броженията и бунтовете през Балканските войни, Българската работническа социалдемократическа партия (тесни социалисти) на 26 декември 1913 г. организира в цялата страна протестни събрания. На 28 декември парламентарната фракция на БРСДП (т. с.) внася предложение в Народното събрание да бъдат амнистирани всички долни чинове, участвали в бунтове през войната.⁵² Внесеният в XVI Обикновено народно събрание проект за Закон за амнистия е от два члена и предвиждат пълна амнистия за долните чинове от 17 септември 1912 г. до 1 декември 1913 г. Изключват се от амнистията само извършилите умишлено убийство, изнасилване и мародерство. Според парламентарната група мотивите за амнистия само на долните чинове са, че простъпките на войниците се дължат на лошия пример на висшето военно началство, ужасите на войната и общата дезорганизация на армията.⁵³ Социалдемократическият „Работнически вестник“ прогласява желанието на социалдемократическата парламентарна група за „амнистия

⁴⁸ Военни известия, 14 септември 1913.

⁴⁹ Пряпорец, 20 октомври 1913.

⁵⁰ ЦДА, ф. 176к, оп. 2, а.е. 1385, л. 23.

⁵¹ ДВИА, ф. 351, оп. 1, а.е. 29, л. 307 – 308.

⁵² Христов, Фильо. Военно-революционната дейност на БКП 1912 – 1944, София: Държавно военно издателство, 1959, с. 30.

⁵³ Работата на БКП в армията 1891 – 1918. Документи и материали. София: БКП, 1966, с. 102 – 103.

за всички жертви на милитаризма и на военните съдилища“.⁵⁴ На 30 декември 1913 г. в дневния ред на XVI ОНС са разгледани предложението на социалдемократите и друго от депутатите Фаденхехт, Цанов, Габровски и Джидров.⁵⁵

В запитване на военния следовател при Русенския военен съд от 14 март 1914 г. до прокурора при Софийския военен съд относно преписката за участието на четирима войници в бунта на 4 – 5 юли 1913 г. се споменава, че тогава са предадени на румънците „около 3000 долни чинове и 16 оръдия“.

На 21 март 1914 г. командирът на 9-и артилерийски полк полковник Вълчев изпраща от Севлиево на военния следовател при Русенския военен съд, 3-ти участък, четири списъка на офицери и войници от 9-и артилерийски полк, предадени на румънците на 5 юли 1913 г. при Фердинанд. Списъците са от 7-а , 8-а , 9-а батарея и от щаба на полка. Съдържат общо имената на 542 души, включително тогавашния командир на полка полковник Димитър Каданов и командира на отделение подполковник Иванов.⁵⁶

На 26 април 1914 г. Софийският Военен съд определя, че запасният редник Никола Бончев, главен виновник за отиването на 4-та дружина от 34-ти пехотен Троян полк за Лом, трябва да бъде под стража до приключване на делото му.⁵⁷

През втората половина на април 1914 г. се води преписка между командира на 33-ти пехотен Свищовски полк, временния военен следовател при полка и русенския военен следовател относно процесуални действия срещу редник, който на 8 юли 1913 г. се предава на румънски кавалеристи. Оказва се, че редникът е обвиняем от Русенския окръжен съд, освободен е срещу парична гаранция от 400 лева, но в Свищов се провежда предварително дирене за същото престъпление.⁵⁸

В края на април 1914 г. военният следовател при Русенския военен съд съобщава от Ловеч на командира на 17-и пехотен Доростолски полк, че „още съм зает с делата по бунтовете в дивизията, на които е дадено предимство и спешност като най-важни“ и че очаква свършването им не по-рано от 2 – 3 месеца.⁵⁹

В разискванията в XVII ОНС на 20 май 1914 г. е засегнат проблемът за амнистията за провинения през войните. Търновският народен представител А. Конов отправя питане към военния министър генерал-лейтенант Климент Бояджиев. Той пита каква е участва в хвърляните в затворите запасни офицери, подофицери и войници, може ли да

⁵⁴ Работнически вестник, бр. 197, 29 декември 1913.

⁵⁵ Стенографски дневници, XVI ОНС, I ИС, VI 3, 30 декември 1913, с. 34.

⁵⁶ ДВИА, ф. 991, оп. 4, а.е. 22, л. 114, 121 – 131.

⁵⁷ Пак там, а.е. 12, л. 38.

⁵⁸ Пак там, а.е. 11, л. 37 – 38.

⁵⁹ Пак там, ф. 16, оп. 2, а.е. 14, л. 290.

се ускори съдопроизводството срещу тях и не може ли да се настоява да бъдат освободени с подписка или под гаранция. Депутатът отбелязва, че още в XVI ОНС е имало предложение за амнистия, което се подновява и в XVII ОНС, но така и не е поставено на дневен ред въпреки декларираното желание за амнистия сред управляващите.

Военният министър съобщава, че е настоявал броят на затворените да се намали колкото може повече. Освен това е изпратил главния военен прокурор през януари 1914 г. в местата с най-много затворени – Плевен, Ловеч, Свищов и Враца, за да разясни на следствените власти, че трябва да се облекчи тяхното положение. В резултат голяма част от затворените са пуснати под гаранция или с разписка. Освен това на всеки военен следовател са придадени по няколко помощници, за да се ускори работата. Във военните съдилища са създадени и втори състави за по-голяма експедитивност. Според сведенията на министъра от подведените под отговорност около 13 000 войници в следствените участъци са останали само 170. Министърът уточнява, че има и неголямо число разследвани войници за по-дребни войнишки престъпления, затворени от полковите командири. От разследваните 169 офицери са затворени само 5. Министърът уточнява, че арестуваните офицери са разследвани за напускане на позицията в лицето на неприятеля и за предаване, съгласно статии 233 и 236 от Военнонаказателния закон. Войниците са задържани за нанасяне удар на началника – статия 122; за неподчинение и съпротива – статии 126 и 135; за отлъчване от караул – статии 146, 147 и 148; за бягство в лицето на неприятеля – статия 155; за бягство към неприятеля – статия 160; за убийство и грабеж – статия 246 и член 247 от Наказателния закон; за бунт – статия 130, и за слагане оръжие пред неприятеля – статия 236. Почти всички тези престъпления влекат смъртно наказание, затова задържаните не могат да бъдат освободени.

В последващата дискусия опозиционните депутати Харлаков и Конов оспорват малкото число задържани и твърдят, че са освобождавани обвиняеми, които гласуват за управляващите.⁶⁰

В дневния ред на XVII ОНС на 27 май 1914 г. са внесени законопроект за амнистия на Министерството на правосъдието и предложения за амнистия от народните представители Марко Турлаков, Александър Димитров, д-р Сакаров, Н. Харлаков и д-р Фаденхехт, както и от Георги Димитров, Васил Коларов, Димитър Благоев, Тодор Луканов, Йордан Йорданов, Камен Тошов, Георги Кирков и Тодор Петров. В доклад на министъра на правосъдието Христо Попов, с който внася законопроекта за амнистия, се отбелязва, че за част от престъпленията през войната влияят и обективни причини, като „безпорядъкът, несгодите, лише-

⁶⁰ Стенографски дневници, XVII ОНС, I IS, XXXIV 3, 20 май 1914, с. 1021 – 1024.

нията“. Цел на законопроекта е „Да настъпи успокоение в царството“. Според правителственият законопроект, изготвен през май 1914 г., се дава пълна амнистия за престъпления, извършени от 17 септември 1912 г. до 30 септември 1913 г. включително. Относно попадналите в плен по статия 236 се амнистират всички без подбудителите. Не се разглеждат случаите по статия 160. Земеделското предложение, внесено още на 20 март 1914 г., обхваща същия период, но е само за долните чинове от армията. Според единствения му член се дава пълна амнистия по статии 119 – 147, 149 – 161, 189 – 190, 224, 232 – 233 и 236 от Военно-наказателния закон. Така земеделското предложение, подкрепено от радикалите и социалдемократите (широки социалисти), обхваща изцяло материята за предалите се в плен долни чинове. Предложението на парламентарната група на социалдемократите (тесни социалисти), внесено на 24 март 1914 г., се отнася за периода 17 септември 1912 – 1 декември 1913 г. Амнистията обхваща само долните чинове и всички престъпления, извършени от тях, без умишлено убийство, изнасилване и мародерство. В последващата дискусия се очертават рамките на евентуалната амнистия според трите предложения. Правителственото обхваща офицери и долни чинове, докато другите две – само долните чинове. Министерското предложение обхваща сравнително малко престъпления, земеделското е сравнително умерено, а тесните социалисти не амнистират само три престъпления.⁶¹

В дискусията на следващия ден земеделската парламентарна група обвинява управляващите, че по изборите опозиционните дейци са обвинявани като бунтовници в армията или за предаване на румънците и са арестувани. Подобни случаи е имало в Никополска, Плевенска и Свищовска околия. Изказано е мнение, че виновните за престъпления през войната са принуждавани да гласуват за управляващите. Александър Стамболийски обвинява Михаил Такев, че е направил намек предишния ден, че земеделското предложение за амнистия е, за да се спечелят гласове за земеделците. Депутатът Н. Атанасов отбелязва, че двете хиляди войници, избягали в Румъния, са земеделци⁶². В дискусия на 30 май широкият социалист доктор Джидров разглежда политическите причини за амнистията. Според него цялото общество иска амнистия и затова първо земеделците, радикалите и широките социалисти внасят свое предложение, последвани от тесните социалисти, и под техния натиск се стига до правителственото предложение. Отбелязва се, че избирателите на Демократическата партия също искат амнистия. Депутатът призовава правителствената амнистия да се разшири и с 4500 войници, които се предават на румънците, за да бъде наистина реална амнистията.⁶³

⁶¹ Пак там, XXXVIII З, 27 май 1914, с. 1160 – 1178.

⁶² Пак там, XXXIX З, 28 май 1914, с. 1206 – 1217.

⁶³ Пак там, XLI З, 30 май 1914, с. 1258 – 1272.

Междувременно продължават разпитите на обвиняеми за бягство към противника по време на войната от военен следовател в Шумен. Разглежда се бягството от позициите при Свети Никола и предаването край Козлодуй в румънски плен на войници от 4-ти, 17-и, 33-ти и 34-ти полк.⁶⁴

В дискусията на 31 май 1914 г. относно амнистията се отбелязва, че в Гърция и Сърбия вече е имало амнистии за престъпленията през войната, като от тях са се възползвали осъдени от гръцки и сръбски съдилища български пленници.⁶⁵

На 2 юни 1914 г. депутатът В. Моллов разглежда бунта при Фердинанд и предаването на румънците. Според него румънската войска е възмутена от извършените този акт и се чудела какво да прави с това множество. Генерал Авареску бил дал предложение да бъдат заведени в Румъния. Според Моллов мнозина от предалите се отиват доброволно там. За него те не заслужават амнистия. Тесният социалист Тодор Луканов в речта си обвинява управляващите, че са използвали идеята за амнистия за спечелване на изборите след разтурянето на XVI ОНС. Според него управляващите са взели тази идея от тесните социалисти, уплашени, че те ще спечелят изборите.⁶⁶

В своя реч в Народното събрание от 3 юни 1914 г. Васил Коларов, депутат от БРСДП (т. с.), разглежда въпроса за амнистия за бунтовете и нарушенията на военната дисциплина през Балканските войни. Според него всички амнистии досега са носили партиен характер, но сега „амнистията е общонародно желание“. Той отбелязва, че в различните партии няма единство за мотивите и целите на амнистията, но всички искат прокарването на такава. Депутатът разглежда и различията в проектите на тесните социалисти и на правителството. Според него, докато социалистическият проект се отнася към най-пострадалите от войната – войниците, правителственият дава амнистия на големите началници, на тези, „които оставиха болните и ранените да мрат без лекарства“ и са отговорни за „всички побоища, извършени на българския народ“. Васил Коларов разглежда и мащабите на двата проекта. Според него правителственият проект обхваща 13 000 войници, докато 300 000 са нарушили военната дисциплина, а 27 000 емигранти от Америка не са могли поради липса на средства да се върнат и да постъпят в армията. Именно тях обхваща проектът на тесните социалисти.⁶⁷

В XVII ОНС на 3 юни 1914 г. се разглеждат и внесени от Министерството на правосъдието и от земеделската парламентарна група законопроекти за амнистията. В разискванията става въпрос, че проектът на земеделците е по-умерен от този на крайната левица. Проблем

⁶⁴ ДВИА, ф. 991, оп. 4, а.е. 11, л. 71 – 73.

⁶⁵ Стенографски дневници, XVII ОНС, I IC, XLII 3, 31 май 1914, с. 1296.

⁶⁶ Пак там, XLIII 3, 2 юни 1914, с. 1311 – 1314, 1318 – 1319.

⁶⁷ Вълков, В. Цит. съч., с. 104 – 110.

обаче е, че двата проекта са подписвани от едни и същи депутати, за да съберат 1/4 от гласовете, нужни за внасяне на законопроект в Народното събрание. След гласуване се приема законопроектът на Министерството на правосъдието за амнистията. В последвалите дебати министър Попов разглежда казуса с подведените по статии 236 и 160 от Военнонаказателния закон. Тези статии обхващат съответно предаването на цели части със своя началник и единичните предавания на неприятеля. Според министъра те обхващат 4200 души, обвинени по статия 160 и 1332 души по статия 236. Общо обвинени са 11 601 долни чинове и 227 горни. Правителствената амнистия обхваща само малко над 1000 души. В крайна сметка след дебат е приет на първо четене правителственият законопроект за амнистията.⁶⁸

На 22 юли 1914 г. е внесен за разглеждане на второ четене законопроектът за амнистията. След първо четене той е отнесен в Министерството на правосъдието за прецизиране на текста и корекции. Внесени са промени, разширяващи амнистията и върху статии 159 и 160 от Военнонаказателния закон. По този начин амнистията обхваща и над 4000 войници, обвинени в предаване на неприятеля съгласно статия 160. Сред причините за разширяването на обхвата на амнистията министърът и комисията посочват желанието тя да обхване по-голям брой лица. Докладчикът П. Панайотов отбелязва, че не се амнистират подбудителите по статия 160. В дискусиата Коларов отново акцентира върху идеята извън амнистията да останат офицерите с тежки провинения. Според оценка на ораторите промененият законопроект обхваща вече около 95% от провинилите се във войните.⁶⁹

Разискванията по законопроекта са продължени и на 23 юли 1914 г. Михаил Такев, който е против амнистията за предалите се на румънците, чете от парламентарната трибуна писмо на генерал Радко Димитриев. Според генерала една амнистия за тях би лишила България от боева армия. С такива аргументи Такев се обявява срещу амнистията за предалите се на неприятеля. Министърът на правосъдието Попов уточнява броя на обвинените по статия 160 на 4102 долни чина и 2 офицери. Според военното право те биха могли да бъдат осъдени на смърт. За министъра по-добре е държавата да прояви хуманност спрямо тях. В крайна сметка предложенията на левицата за изключване на някои престъпления на офицери от амнистията са отхвърлени, както и са отхвърлени идеите на Такев за силно ограничаване на обхвата на амнистията. Приет е на второ четене законопроектът на правителството, разширен с условна амнистия за отклонилите се от военна служба в чужбина.⁷⁰ На 24 юли 1914 г. XVII ОНС гласува на трето, последно четене целия законопроект за амнистията, внесен от правителството.⁷¹

⁶⁸ Стенографски дневници, XVII ОНС, I ИС, XLIV 3, 3 юни 1914, с. 1355 – 1380.

⁶⁹ Пак там, LXXXV 3, 22 юли 1914, с. 3142 – 3155.

⁷⁰ Пак там, LXXXVI 3, 23 юли 1914, с. 3157 – 3176.

⁷¹ Пак там, LXXXVII 3, 24 юли 1914, с. 3194 – 3197.

В „Държавен вестник“ на 4 август 1914 г. е обнародван „Закон за амнистия“ и повечето от разследваните за предаване на румънските войски са амнистирани. Подсъдимите остават по статии 160 и 236 само водачите на бунтовете и началстващите лица, които са предали частите си на врага.⁷² Голяма част от амнистираните са освободени срещу парична гаранция или поръчителство.⁷³

На 18 септември 1914 г. войникът Гено Байков от Ловешкия окръжен затвор пише до военнополовия следовател в Плевен относно хода на следствието срещу него, понеже е задържан на 6 юли 1913 г. и от 15 месеца е затворен.⁷⁴

През декември 1914 г. в русенския военнополови съд се внася обвинителен акт срещу 30 офицери и подофицери за предаването при Рахово на поверените им части. На 11 февруари 1915 г. съдът се произнася относно виновността на 27 офицери и подофицери за действията им през първата половина на юли 1913 г. при Белоградчик и Лом. Командирът на 4-та дружина от 34-ти полк Бочо Куюмджиев и подполковник Сава Черковски, командир на 1-ва Ломска дружина, са осъдени на смърт чрез обесване. Много от другите също са осъдени на смърт чрез обесване съгласно статия 160 от Военнонаказателния закон, но поради амнистията са освободени от углавна отговорност. Повечето офицери са уволнени от армията или получават присъди по две или три години.⁷⁵ През юни 1915 г. се стига до внасяне на наказателно дело в русенския полеви военен съд срещу водачите на бунта в 9-а Плевенска дивизия около Фердинанд. На съд са предадени подпоручик от 34-ти пехотен полк, конник от Лейбгвардейския полк и войници от 4-ти и 34-ти пехотен полк.⁷⁶

След анализ на използваните материали и документи може да се заключи, че в резултат на критичните събития през лятото на 1913 г., в румънски плен попадат няколко хиляди български войници от редовете на 9-а пехотна Плевенска дивизия. Мнозинството от тях се предават сами на румънските части в първите дни на юли 1913 г.

Кризата в дивизията назрява още преди започването на войната в резултат на антивоенна пропаганда и бунтове в частите. Българското Главно командване също носи вина за назряващата криза със заповедите да не се стреля срещу румънците и да се отстъпят кърваво заетите позиции в Сърбия, като частите са принудени отново да прекосяват тежките пътища и пътеки на Западна Стара планина.

⁷² Държавен вестник, 4 август 1914.

⁷³ ДВИА, ф. 991, оп. 4, а.е. 42, л. 610.

⁷⁴ Пак там, а.е. 11, л. 226.

⁷⁵ Пак там, а.е. 27, л. 176 – 189, 190 – 198.

⁷⁶ Пак там, а.е. 26, л. 6 – 12. За действията на Лейбгвардейския конен полк срещу румънците вж. подр. Прокопиев, Анатолий. Гвардейската част на Българската армия 1879–1944. София: Военно издателство, 2005, с. 79 – 82.

Румънските войски масово или ги обезоръжават и освобождават веднага, или ги пускат след кратък плен. Причините за това може да бъдат търсени в няколко посоки – липсата на военни действия между българи и румънци, затрудненията на румънската армия за снабдяване на собствените ѝ части, както и страхът от пренос на холера чрез пленените български войници. Интересен е фактът, че част от освободените българи са принудени да декларираат, че няма да вземат повече участие във военните действия срещу Румъния. Тези румънски мерки за бързо освобождаване бързо снемат пленническия въпрос от двустранните отношения с България.

Това масово предаване в плен, силно проявено в частите от 9-а пехотна Плевенска дивизия, обаче довежда до последваща наказателна отговорност за извършените престъпления. Една част от тях от страх от съдебно преследване бягат в Румъния. Въпросът за участието на пленените става изключително вътрешнобългарски. За спечелването на гласовете на предалите се в плен и техните близки започва борба между политическите партии. Стига се до три различни предложения за решаване на последиците от кризата от лятото на 1913 г. чрез амнистия и обединяването на всички политици около идеята, че такава трябва да има. След спорове какъв трябва да е обхватът на амнистията, е приет закон, според който подсъдимите остават само подбудителите и водачите при предаването в плен и през 1915 г. отекват последните акорди на съдебните процеси, водени в резултат на кризата в 9-а пехотна Плевенска дивизия през лятото на 1913 г.⁷⁷

Рязкото редуциране на броя на подсъдимите вследствие на амнистията довежда до запазване на мобилизационните възможности на частите, включени в състава на 9-а пехотна Плевенска дивизия. Същите войници от кризисното лято на 1913 г. при участието на България в Голямата война ще окичат дивизията с неувяхваща бойна слава през 1915 – 1918 г.

THE CRISIS IN 9-TH PLEVEN INFANTRY DIVISION IN THE SUMMER OF 1913

Stoyan Nikolov, Chief Assistant, PhD

Rakovski National Defence College

⁷⁷ Вж. подр. Николов, Стоян. Забравените герои. Пленническият въпрос от войните на България 1885 – 1918 г. София: Национален военноисторически музей, 2018, с. 123 – 138.

Abstract: *In the summer of 1913, the Ninth Pleven Infantry Division fell into a crisis situation as a result of military riots, command errors, a ban on firing on Romanian troops invading the Kingdom, and a reduced fighting spirit. As a result, the division lost much of its personnel, which was surrendered to Romanian troops or captured. After the amnesty, the crisis affecting thousands of families was successfully overcome and these soldiers also took part in the First World War.*

Keywords: *Ninth Pleven Infantry Division, crisis, General Radoi Sirakov, amnesty.*

Гл. ас. д-р Стоян Николов

Военна академия „Г. С. Раковски“

бул. „Евлоги и Христо Георгиеви“ № 82

София

Имейл: s.nikolov@rndc.bg